

РЕЗЕРВИ ЯК ІНСТРУМЕНТ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Визначено місце резервів в системі управління діяльністю суб'єктів господарювання.

Визначено види господарських ризиків, які є підставою створення фінансових резервів.

Постановка проблеми. В сучасних умовах господарювання, коли економіка України поступово інтегрується у світову, існує безліч невизначених факторів господарської діяльності, підприємства потребують зовнішніх інвестицій, виникає необхідність забезпечення фінансової стійкості, платоспроможності та ліквідності підприємства, а також забезпечення приросту вартості майнових комплексів. До того ж світова фінансова криза, яка охопила у 2008 році більшість країн світу і триває досі, призвела більшість підприємств України або до банкрутства, або до масштабного скорочення виробництва, персоналу, втрату основних постачальників та покупців продукції тощо. Одними з основних причин перелічених наслідків кризи є: 1) значна частина кредитів, що отримали підприємства України, номінована в іноземних валютах, а саме в доларах США та євро, а отже значна девальвація гривні призвела до зростання фінансових витрат на обслуговування таких боргів; 2) знецінення нерухомості, запасів та фінансових інструментів; 3) скорочення кредитування банківськими установами тощо. Якби підприємства, які не отримують експортну виручку у валюті кредитування, формували резерви під знецінення національної валюти, під кредити одержані, під знецінення вкладень в цінні папери та інше, то можна було б уникнути тих негативних наслідків ризиків економічної діяльності, які існують сьогодні.

Отже, здійснення резервування підприємствами надає можливість більш ефективно управляти діяльністю, забезпечувати її безперервність, уникати негативних наслідків господарських ризиків.

Аналіз останніх досліджень та публікацій дозволив дійти висновку, що дискусії, пов'язані з дослідженням проблем формування та використання резервів, джерел їх утворення, організації та методики бухгалтерського обліку, аудиту та контролю фінансових резервів, займають значне місце в теорії та практиці економічної науки, але в останній час, та особливо в умовах фінансової кризи набувають все більшої актуальності. Вагомий внесок у вирішенні зазначених проблемних питань здійснили такі вчені як І.М. Агеєв, О.В. Алєксєєва, Й. Бетте, Ф.Ф. Бутинець, Ю.А. Верига, Л.Ф. Догіль, В.Г. Дорогостайський, О.Д. Дмитриченко, Л.М. Кіндрацька, М.О. Козлова, Я.Д. Крупка, Л.А. Мельникова, М.М. Орищенко, Д.І. Понокова, С.В. Романова, О.В. Рябова В.С. Терещенко, С.І. Шкірман, І.Й. Яремко та інші.

Метою дослідження є встановлення місця резервів в системі управління діяльністю суб'єктів господарювання; визначення видів господарського ризику, які є підставою створення фінансового резерву.

Викладення основного матеріалу досліджень. Як відомо, інформація про фінансовий стан та результати діяльності підприємства, що використовується широким колом користувачів, але найбільш актуальною вона є для інвесторів, які передусім зацікавлені наявністю достатнього рівня економічних засобів підприємства, станом та розмірами його зобов'язань, а також власного капіталу і поточних фінансових результатів господарської діяльності. Ця інформація дозволяє оцінити ефективність методів управління майном підприємства та прийняття управлінських рішень.

Достовірність інформації про фінансовий стан підприємства та результати його діяльності обґрунтована концепцією правильної та точної картини підприємства, яка утверджує ясно й чітко представлення дійсності, без відхилень, прикрашень, тінізації та замовчувань окремих аспектів діяльності або стану суб'єкта господарювання. При цьому слід враховувати той факт, що кожна поточна господарська операція призводить до певних результатів в майбутньому, а також те, що завжди в умовах ринкової економіки цим операціям характерні неточність та неповнота. Інформація про можливі наслідки

господарської операції (тобто ризику) є необхідною як кожній особі (наприклад, працівнику підприємства), так і окремому інституту. Навіть підприємства з ідеальною системою управління піддаються загрозам краху на глобальному ринку капіталу, впливу політичних, економічних, соціальних змін в державі та інших факторів.

Таким чином, можна визначити ризик як неповноту даних при прийнятті управлінських рішень. Ризик господарської діяльності завжди має відповідати наступним ознакам: правдоподібності наслідку господарської операції (висока ймовірність його настання) та можливості зміни його розміру (зміна ступеня ризику).

Ризик також властивий більшості господарських заходів (дій) підприємства. Інформаційна система, переважно це система бухгалтерського обліку, яка описує, фіксує та аналізує діяльність суб'єкта господарювання, не може ігнорувати наявності ризиків. Можна стверджувати, що ризик є парадигмою для достовірної інтерпретації концепції правильної і чіткої картини підприємства. Все це вимагає від інформаційної системи підприємства зосередженості на використанні даних про невизначеність діяльності, ідентифікації господарського ризику та встановленні його ступеня.

Результатом облікових процедур ідентифікації (виявлення) ризику та встановлення рівня його ймовірних наслідків є, так зване, резервування (утворення резервів).

Різноманітність причин створення резервів в бухгалтерському обліку ускладнює їх визначення. Загалом, резерви можна визначити як інструмент самострахування підприємства від впливу в майбутньому на фінансовий стан підприємства очікуваних негативних наслідків ризиків господарської діяльності.

Резерви мають відповідати вартості вироблених активів в даному звітному періоді на покриття передбачених (очікуваних) збитків, втрат, зобов'язань, зменшень активів, викликаних ризиками діяльності підприємства. Виходячи з вищесказаного, резерви, виявляючи можливі незалежні від підприємства фактори впливу на фінансові результати діяльності підприємства, гарантують збереження власного капіталу, зберігають права й інтереси власників капіталу, забезпечують реалізацію принципу безперервності діяльності суб'єкта господарювання.

Активи, віднесені на формування резервів, не можуть, виходячи з їх речової сутності, зменшувати поточні майнові засоби підприємства, які обслуговують його операційну, інвестиційну і фінансову діяльність. В іншому випадку можна було б припустити, що всі активи, які використовують у поточному періоді, залишилися б "законсервованими" і визначеними як засоби призначені для покриття передбачених резервами зобов'язань, причин зменшення активів на підприємстві (тобто наслідків господарських ризиків). Це означає, що такі активи є вже використаними на момент створення резерву, або виявлення ризику з високою ймовірністю його реалізації. Активи, віднесені на резерви очікують на покриття наслідків актуально визначеного господарського ризику. Зрозумілим є те, що ці активи є ангажованими у різні господарські операції підприємства, але це завжди короткотермінові операції, які дозволяють вилучити їх у випадку настання ризику, або передбачених витрат чи зобов'язань. Тут необхідно підкреслити, що резерви не можуть стосуватися майбутніх передбачених операційних витрат підприємства. Такого роду передбачення не мають нічого спільного із загально визнаним ризиком, а вимагають здійснення певних управлінських заходів.

Догіль Л.Ф. [1, с. 183-184] зазначає, що способами резервування матеріальних та грошових коштів при створенні внутрішнього фонду самострахування можуть бути: страхові резерви оборотних засобів; вклади з прибутку підприємства; розміщення частини резервів у

калькуляції собівартості поточної продукції підприємства; короткострокове інвестування тимчасово надлишкових коштів; здійснення прокату тимчасово незадіяних необоротних активів; короткострокове резервування виробничих потужностей, технічних засобів тощо; резервування запасів придбаних матеріальних цінностей, ринкова вартість яких має тенденцію до підвищення понад очікуваних темпів інфляції; направлення тимчасово вільних працівників на інші види робіт, види діяльності підприємства, сторонні фірми.

Крім того, слід зазначити, що за МСФЗ 37 [2] суттєвим є те, що "резерви утворюються виключно тоді, коли в результаті минулих подій залишаються на підприємстві поточні, правові або звичайні зобов'язання з видачі грошових коштів і є можливим визначення цього зобов'язання". Наприклад, необхідно створити резерв на майбутні зобов'язання, виходячи з того факту, що у поточному періоді підприємство випадково здійснило забруднення середовища хімікатами. Підставою для утворення резерву покриття майбутніх зобов'язань є екологічний ризик та зобов'язуючий нормативний акт у сфері охорони навколишнього середовища.

Прикладом звичайної норми формування резерву, може бути прийнятий підприємством порядок (звичай) прийняття (повернення) від контрагентів товарів без наявних обґрунтованих на це причин. Підприємство, приймаючи такі товари, повертає контрагентам грошові кошти, приймаючи до уваги те, що до таких рекламацій воно не зобов'язане нормативними актами.

На практиці резерви можуть утворюватися протягом цілого звітного періоду в момент настання достовірних причин для їх утворення, тобто наявності господарського ризику з високою ймовірністю настання. На момент створення резерву визначається його величина, яка є, як відомо, формальною задокументованою, так як господарська операція, на покриття наслідків якої був створений резерв, наступить лише у майбутньому. Більш того, може виявитися, що очікуваний ризик (відповідна операція) взагалі не наступить, що означає недоцільність створення резерву та упущення системи управління та інформаційної системи підприємства. Отже, можна зробити висновок, що резерви повинні формуватися

тільки в тому випадку, коли можна з впевненістю говорити про реальність існування ризику господарської діяльності й актуально існуючі обґрунтовані причини його виникнення. Резерви є гарантією підприємства перед очікуваними у майбутньому обтяженнями щодо втрат, шкоди та збитків, що і робить більш реальними фінансові результати суб'єкта господарювання.

Згідно вимог щодо достовірності, повноти та чіткості інформації про фінансово-майновий стан підприємства резерви документують застереження в бухгалтерському обліку принципу обачності та полегшують здійснення запланованої фінансової політики підприємства. Часто резерви оцінюються за допомогою показника фінансового страхування, визначеного як відношення резервів до загальної вартості пасивів. Чим вищим є це відношення, тим меншим є фінансовий ризик для власників та кредиторів підприємства, більш того, він має більш міцну основу капіталу та вищий рівень фінансової незалежності.

Бухгалтерське розуміння резерву охоплює: 1) створення резерву як оцінку майбутніх витрат активів; 2) використання резерву як справжнього фізичного убутку (зменшення) активів; 3) визнання резерву в повному обсязі або в його частині як недоцільного (це означає, що передбачені господарські явища не настали або величина резерву перевищує його справжню вартість).

Таким чином, слід зробити висновок, що резерви створюються за чітким призначенням (відповідно до виду господарського ризику та його наслідків) на короткий або орієнтовно визначений період, після закінчення якого здійснюється або використання резерву, або визначається доцільність його створення, іншими словами, ефективність застосування саме такого методу управління ризиками господарської діяльності. Необхідно також пам'ятати про джерела утворення резервів, відповідно до яких вони поділяються на капітальні резерви та резерви зобов'язань.

Основні аспекти створення резервів на покриття негативних наслідків ризиків діяльності підприємства представлено в табл. 1, яка містить перелік об'єктів (джерела утворення), на які здійснює вплив створений резерв, його характеристику.

Таблиця 1. Основні аспекти створення резервів на покриття негативних наслідків господарських ризиків

№ з/п	Об'єкт впливу, джерело утворення	Характеристика резерву на покриття негативних наслідків господарських ризиків
1	Інші операційні витрати	резерви на покриття очікуваних наслідків операційного ризику (ризик операційної діяльності) (наприклад, для погашення заборгованості перед контрагентом за невиконання умов договору)
2	Фінансові витрати	резерви на покриття очікуваних наслідків фінансового ризику (ризик фінансової діяльності) (наприклад, при поручительстві отриманого кредиту контрагентом підприємства в момент оцінки його неплатоспроможності)
3	Надзвичайні витрати	резерви на покриття очікуваних наслідків надзвичайних ризиків (ризиків надзвичайної діяльності) (наприклад, для покриття заборгованості боржника, що знаходиться в процесі ліквідації)
4	Розрахунок фінансового результату	резерви, що створюються з чистого прибутку (наприклад, для покриття майбутніх зобов'язань з приводу планованого анулювання акцій)
5	Прибуток минулих періодів	резерви, що створюються з нерозподілених прибутків минулих років (наприклад, на випадок необхідності здійснення планових дослідницьких робіт)
6	Фінансовий результат	резерв на покриття наслідків податкового (фіскального) ризику (відстрочені податки, зміни їх розміру)
7	Зобов'язання власників	резерви, що створені з додаткових внесків власників підприємства (наприклад, доплати до власного капіталу для гарантування привілеювання акцій або паїв)

Отже, створення резерву означає одночасне навантаження на поточні витрати діяльності підприємства або зменшення прибутку, що дозволяє заощадити активи віднесені до резерву в процесі зменшення фінансового результату або використання нерозподілених прибутків минулих років. Під час можливого використання резерву, тобто настання очікуваного ризику, не настає зменшення активів використаних у поточній діяльності підприємства, а здійснюється витрачання лише тих активів, які були спеціально зарезервовані раніше з цією метою. Справжня величина ймовірних наслідків ризиків господарської діяльності пов'язаних з резервом може відрізнятись від раніше оціненого ризику, що вказує на недооцінку або переоцінку сформованого резерву.

Висновки та пропозиції подальших досліджень. Узагальнюючи результати проведеного дослідження, можна стверджувати, що резерви характеризуються різноманітністю видів, значною кількістю передумов створення (безпосередньо наявністю ризику господарської

діяльності, що призводить до виникнення зобов'язань або втрат активів), доцільністю при визначенні реального значення фінансового результату діяльності підприємства. Встановлено, що резервування, тобто самострахування наслідків господарських ризиків (відповідно до видів діяльності), є одним із найефективніших методів управління ризиками, що сприяє забезпеченню платоспроможності підприємства та формування реальної картини про його стан.

Список використаної літератури:

1. *Догиль Л. Ф.* Управление хозяйственным риском: [учебн. пособ.] / Л. Ф. Догиль. – Мн.: Книжный Дом, Мисанта, 2005. – 224 с. 2. МСФЗ (IAS) 37 "Забезпечення, непередбачені зобов'язання та непередбачені активи" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/publish/article/main?art_id=92410&cat_id=92408.

ДЯЧЕК Світлана Михайлівна – кандидат технологічного університету
економічних наук Житомирського державного